

A BIBLIOGRÁFIAI HIVATKOZÁSOK ELKÉSZÍTÉSE

A szemináriumi és szakdolgozatot készítő, majd a tudományos pályára lépő fiatal kutatók (is) gyakran szembesülnek a dolgozatok, tanulmányok lábjegyzeteinek elkészítésekor azzal a problémával, hogy nem tudják: milyen adatokat és milyen formai követelményeknek megfelelően tüntessenek fel munkájukban. Azután, mikor végre kialakítottak maguknak egy megfelelő rendszert és aszerint készítik el kézírataikat, meglepődve tapasztalják: ahány folyóirat, annyiféle jegyzetelési módszer, mindegyik szerkesztő a magáéra esküszik és azt is követeli meg — szokásra és egységességre hivatkozva. Valójában azonban még az egyes folyóiratokon belül sincsen egységesen követett szempontrendszer, cikkenként változnak a jegyzetek tartalmi–formai elemei és rövidítési szokásai.

Jelen dolgozat a *Fons*ban követendő jegyzetelési szabályokat kívánja összefoglalni, de célja az is, hogy az egyetemi oktatás számára ezt az eleminek tűnő, mégis oly sok problémát okozó kérdést a maga eszközeivel megválaszolja.

A szempontok összeállításánál a — nemzetközi szabvánnyal egyező — Magyar Szabvány sajnos csak ajánlásként készített rendszerét vettük alapul (MSZ ISO 690:1991), mert úgy érezzük, hogy végső soron az ajánlást kell határozottan érvényesíteni, és akkor szabállyá és egységes rendszerre válhat. Ugyancsak segítséget nyújtott a jegyzetelési rendszer elkészítésénél *Uzsoki András*: A kéziratok nyomdai előkészítése és a korrekktúra. In: Magyar Egyháztörténeti Vázlatok. I. köt. Bp., 1989. c. munka jegyzetelésről és az irodalomról szóló része (361–366. p.). A szempontok kialakításához megvizsgáltuk a történelmi folyóiratok (Századok, Történelmi Szemle, Hadtörténelmi Közlemények) jegyzetelési rendszerét, erőnyeiket és hibáikat. A *Fons* szerkesztősége a továbbiakban az alább közölt jegyzetelési szabályok betartását kéri a szerzőktől.

Az idézőjelben álló, vastagon szedett szövegrészeket a szabványból emeltük át.

* * *

Az MSZ ISO 690:1991 szabvány a 2. kiadás, „érvényteleníti és helyettesíti az 1. kiadást (690:1975), amelynek szakmai revízióját tartalmazza ...

E szabvány meghatározza a publikált könyvekre és időszaki kiadványokra, a bennük található fejezetekre és cikkekre stb. ... vonatkozó bibliográfiai hivatkozások adataleleit. Előírja a hivatkozások adataleleinek sorrendjét és a forráskiadványból származó információk leírására és megjelenítésére vonatkozó szabályokat.

E szabvány a szerzők, a kiadók és a szerkesztők számára készült, a hivatkozások bibliográfiai jegyzékének összeállításához, illetve a szöveges részben előforduló hivatkozások megfelelő feltüntetéséhez. Nem alkalmas a szabvány a könyvtárosok, a bibliográfusok és az indexelők által készített teljes bibliográfiai leírások céljaira.”

A szabványban megadott hivatkozási formula csak ajánlás, kiadványonként eltérhet. Fontos viszont, hogy a hivatkozás készítője (a dolgozaton, cikken, könyvön belül) jegyzetelésében és hivatkozásaiban következetes legyen!

A HIVATKOZÁSOK ELKÉSZÍTÉSE

1. Hivatkozás a kiadvány egészére.

Az adatelemek közötti központozás (pont, kettőspont, vessző) a jelölésnek megfelelően ajánlott. A szabvány szerint nem kötelező (elhagyható) adatelemek dőlt betűvel szerepelnek.

Könyvek

a) Szerző (-k): Cím. Kiadás száma. Kötet száma. Megjelenés *helye, kiadó, éve. Terjedelem. (Sorozat címe, kötet száma).*

Pl.: *Koósáry Domokos*: Bevezetés Magyarország történetének forrásaiba és irodalmába. I. köt. 1. Általános rész I-II. Bp., 1970.

b) A háromnál több szerző által írt mű címe. Szerk.: Neve. Kiadás száma. Kötet száma. A megjelenés *helye, kiadó, éve. Terjedelem. (Sorozat címe, kötet száma).*

Pl.: Mátyás király 1458–1490. Szerk.: Barta Gábor. Bp., 1990.

Időszaki kiadványok

c) Cím. Szerzőség. Kiadás. A részegység megjelölése (*keltezés és/vagy sorszám*). Megjelenés *helye, kiadó, éve. (Sorozat címe, kötet száma).*

Pl.: Fons (Forráskutatás és Történeti Segéd tudományok). (Bp., 1994–).
Természettudományi Közlöny (Bp., 1869–1944., 1957–).

2. Hivatkozás a kiadvány egy részére

a) A tanulmány /cikk/ szerzője (szerzői): A tanulmány /cikk/ címe. In: A tanulmánykötet szerzője: A tanulmánykötet címe. Kiadás száma. Kötet száma. A megjelenés helye, kiadó. éve. Terjedelem. (Sorozat címe, kötet száma).

Pl.: *Kosáry Domokos*: Magyar történetírás a két világháború között. In: *Kosáry Domokos*: A történelem veszedelmei. Írások Európáról és Magyarországról. Bp., 1987. 321–351. p.

b) A tanulmány /cikk/ szerzője (szerzői): A tanulmány /cikk/ címe. In: A tanulmánykötet címe. A tanulmánykötet Szerk.: Neve. Kiadás száma. Kötet száma. A megjelenés helye, kiadó. éve. Terjedelem. (Sorozat címe, kötet száma).

Pl.: *Horváth János, ifj.*: Anonymus és a Kassai Kódex. In: Középkori kútfőink kritikus kérdései. Szerk.: Horváth János–Székely György. Bp., 1974. 81–110. p. (Memoria Saeculorum Hungariae I.)

Pl.: *Pataki Vidor*: A XVI. századi várépítés Magyarországon. In: A Bécsi Magyar Történelmi Intézet Évkönyve. I. köt. Bp., 1931. 98–133. p.

c) A folyóiratcikk szerzője: A cikk címe. In: A folyóirat címe, Évfolyam. (Év) Kötet száma. Szám. Cikk terjedelme p. (-tól -ig).

Pl.: Pálffy Géza: Katonai igazságszolgáltatás a királyi Magyarországon a XVI–XVII. században. In: *Fons*, I. (1994) I. sz. 79–90. p.

Megjegyzés: Időszaki kiadványok esetében a részegység számozását a lehető legteljesebben kell megadni. (év. köt. sz.) Külföldi kiadványoknál a részegységet az eredeti nyelven kérjük (Bd., Abt., Heft vagy H., Stück, vol., č.).

3. Hivatkozás a kiadvány egy meghatározott helyére

„.....*idézett szöveg*.....”¹ vagy tartalmi kivonat/összefoglalás/adatátvétel stb.¹

¹ Szerző (-k): Cím. Kiadás száma. Kötet száma. A megjelenés helye, kiadó. éve. a meghatározott hely oldalszáma. p.

Természetesen az idézet hivatkozásánál a 1. a–c. és 2. a–c. pontok közül a megfelelőet alkalmazzuk, és a szabály szerint az oldalsorszám után p.-t, a pagina (oldal) rövidítését írjuk.

INFORMÁCIÓFORRÁS

„A bibliográfiai hivatkozások adatainak fő forrása maga a hivatkozott dokumentum.”

A címdalról vagy annak hiányában más forrásból, mint pl. borító, tok stb. lehet venni a szükséges adatokat.

RÖVIDÍTÉS

„A szerzőként, szerkesztőként, kiadóként stb. előforduló személyek keresztneveleleit rövidítve kezdőbetűkkel lehet megadni, ha ez nem okoz zavart a személy azonosításában.

A bibliográfiai hivatkozásban előforduló tipikus szavakat és kifejezéseket az ISO 832 szerint kell rövidíteni.

Az általánosan használt rövidítések kivételével, a hivatkozásban alkalmazott rövidítések feloldását vagy a rövidítések forrását meg kell adni megjegyzésben vagy külön jegyzékben.”

A jegyzetelésben gyakran szereplő, tetszetős latin rövidítéseket a *Fons* nem tartja helyénvalónak, ésszerű okokból csak az oldal (p.), a fólió (fol.), a szórtan (passim) és a nagyobb egységre utaló -ban (In:) alkalmazását fogadja el. A többire a megfelelő magyar változatot kéri a szerzőktől, pl.:

- ha a megjelenés helye Budapest: *Bp.* (minden más települést kírunk)
- kötettség megadáskor a kötet szó: *köt.*
- vesd össze: *vö.*
- ugyanő: *uő.*
- ugyanott: *uo.*
- idézett mű: *i. m.* (szóközzel!)
- lásd: *l.* vagy *ld.*
- jegyzet: *jz.* vagy *jegyz.*

KÖZPONTOZÁS

„Az egy kiadványon belüli hivatkozásokban ugyanazon központosási rendszert kell alkalmazni. A hivatkozás minden adatelemét egyértelműen el kell különíteni a következő adatelemtől, pl. központosási jelekkel (pont, gondolatjel stb.). Egy adatelem önálló részeinek megkülönböztetésére következetes központosítást kell alkalmazni.”

A megadott hivatkozási formulában az adatelemek közötti központosági jel a pont, a megjelenési hely és év között, a kiadás jellemzői között valamint a folyóirat címe és évfolyama között vessző.

TIPOGRÁFIA

„Az adatelemek megkülönböztetésére vagy a hivatkozás meghatározott adatelemeinek kiemelésére a jelkészlet elemeit variálni lehet vagy aláhúzást lehet alkalmazni.”

A *kurzíválást* (dőlt betűvel szedést) akkor alkalmazzuk, ha valamit külön is szeretnénk kihangsúlyozni. A *Fons*-ban a jegyzetek adatelemeiből csak a szerző nevét kurziváljuk.

AZ ADATELEMEK RÉSZLETEZÉSE

Szerző

„Az elsődleges szerzőként leírt nevet úgy kell megadni, ahogy a forrásban szerepel, de ha szükséges, inverziót kell alkalmazni, hogy az elsőként megadott névelem azonos legyen a könyvtári katalógusban, bibliográfiában vagy névjegyzékben stb. elsőként megadott névelemmel. A keresztnévet vagy egyéb másodlagos névelemet az elsőként megadott névelem után kell közölni.

Ha háromnál több név szerepel, elegendő az első, az első kettő vagy az első három feltüntetése, a többi név elhagyható. Egy vagy több név elhagyása esetén „et al.” (et alii) rövidítést vagy megfelelőjét kell az utolsóként leírt név után megadni.”

Éppen a fenti indokok alapján a *Fons* külföldi szerzőknél vagy idegen nyelvű művek szerzőire hivatkozáskor és a másodlagos névelemeknél (férj nevének betűje, ifj., id. stb.) alkalmazza az inverziót. A szerzők elhagyásánál az et alii „és mások” megfelelőjét alkalmazza.

Kiadás

„A nem első kiadásra való hivatkozáskor a kiadás sorszámát vagy megjelölését meg kell adni a forrásban található formában.

A sorrendiséget jelölő kifejezéseket (második, harmadik stb.) arab számjegyekkel sorszámnévként kell megadni. Az első kiadásra vonatkozó közlést is meg lehet adni, ha a forrásban található.

A kiadást és a sorrendet jelölő kifejezéseket rövidíteni lehet az ISO 832 szerint.”

A *Fons* az első kiadást nem tünteti fel, az ettől eltérő kiadást a mintában megadott helyen megadja. Az itt alkalmazandó rövidítések (több alkalmazása esetén vesszővel választjuk el):

bővített	böv.
javított	jav.
átdolgozott	átdolg.
kiadás	kiad.

Időszaki kiadványok részegységeinek számozása

„Időszaki kiadványok esetében a részegység számozását a lehető legteljesebben kell megadni.”

Talán az egyik „legváltozatosabb” adateleme a folyóiratok jegyzeteinek. Az egyik gyakorlat szerint az évfolyam a fontos és az év csak kiegészítő információ, a másik szerint éppen fordítva; ennek megfelelően vagy az egyik részadatelem, vagy a másik kerül zárójelbe. Ugyancsak gyakorlat, hogy az évfolyamon belül folyamatos oldalszámozást alkalmazó lapoknál a számot nem adják meg, azonban mind az egységesség elve miatt, mind a könnyebb visszakeresés miatt (hiszen nem biztos, hogy az évfolyam össze van kötve) célszerű feltüntetni a számot is. Ennek helye az adatelemen belül ugyancsak változatos, vagy az évfolyamhoz, vagy az évhez kapcsolják, vagy önállóan szerepel az adatelemen belül. Az évfolyamot az idézett folyóirat gyakorlatától függetlenül mindig arab számmal adjuk meg.

A *Fons* a továbbiakban a következő módon alkalmazza (de a folyamatos oldalszámozás esetén a szerzők a számot elhagyhatják):

Pl.: *Fons*, 2. (1995) 1. sz. 1. p.

Megjelenés

„A megjelenés helyére és a kiadó nevére vonatkozó adatok közlése nem kötelező. A megjelenés éve kötelező adat.

A megjelenési adatokat a következő sorrendben kell megadni: megjelenési hely, kiadó, megjelenési év.

Megjelenési hely (nem kötelező)

A település (város) nevét, ahol a dokumentumot kiadták, úgy kell leírni eredeti nyelven, alanyesetben, ahogy a forrásban található.

Ha a megjelenési hely nincs feltüntetve a forrásban, a helynevet helyettesíteni lehet „a megjelenési hely ismeretlen” kifejezéssel vagy ennek megfelelő rövidítéssel.

Kiadó (nem kötelező)

A kiadó nevét meg lehet adni akár úgy, ahogy a forrásban fel van tüntetve, akár rövidített formában, ha így egyértelmű. Keresztnevek vagy kezdőbetűik közlése csak kétséges esetekben szükséges. Az „és társasága”, „és fia”, „Rt.” stb. jelölő kifejezéseket el kell hagyni. A „Nyomda” szót vagy nyelvi megfelelőjét nem lehet elhagyni.

A megjelenés kelte

Általában a megjelenési évet kell megadni, úgy, ahogy a forrásban szerepel, de arab számokra átírva.

Ha a több részben megjelenő kiadvány több év alatt jelent meg, a kezdő és záró évet kell megadni. Ha a kiadvány megjelenése még nem fejeződött be, a kezdő évet kell megadni, amelyet kötőjel és szóköz követ.

Ha a forrás alapján nem határozható meg a megjelenési év, helyette a **copyright évét, a nyomtatás évét vagy a feltételezett megjelenési évet kell megadni.**”

A *Fons* — igazodva az eddigi hagyományhoz — a kiadót nem, a megjelenési helyet viszont (a szabványnak megfelelően, tehát eredeti nyelven, alanyesetben) kötelezően feltünteti. Az ismeretlen megjelenési helyet vagy évet h. n. (hely nélkül) vagy é. n. (év nélkül) módon tüntetjük fel.

IDÉZÉSEK

„Az idézés a bibliográfiai hivatkozás olyan rövid formája, amely vagy kerek zárójelben a szövegen belül, vagy lábjegyzetként a lap alján, vagy egy fejezet végén, vagy a teljes szöveg végén van közölve. Az idézés lehetővé teszi annak a kiadványnak az azonosítását, ahonnan a szövegben idézett szöveg vagy egy kifejtett gondolat stb. származik és meghatározza ezek pontos helyét a forráskiadványban.”

A *Fons* jegyzetei az alábbi szempontok szerint készülnek:

1. típus (tanulmányok)

Nagy terjedelmű tanulmányok esetén az „első adatelem, kiadási év” kerül a jegyzetbe a hivatkozott hellyel (*Kosáry*, 1970. 23. p.), és a dolgozatot követi a hivatkozásjegyzék, a hivatkozás részletes bibliográfiai leírásával.

Pl.: *Kosáry*, 1970 *Kosáry Domokos: Bevezetés Magyarország történetének forrásaiba és irodalmába. I. köt. 1. Általános rész I-II. Bp., 1970.*

Ez a módszer akkor előnyös, ha sok műre, vagy a műre sokszor hivatkozunk. Az olvasó az ilyen jegyzeteknél tudja, hogy a részletes hivatkozásokat külön, a dolgozat elején vagy végén kell keresnie. (Ezt a történész körökben néhányan „néprajzos hivatkozásnak” nevezik és elvetik, mondván, hogy nem kényszeríthető az olvasó állandó lapozgatásra. Az ehelyett alkalmazott i. m.-es módszer azonban ugyancsak lapozást igényel, és az olvasó nem tudja biztosan, hogy hol, melyik lábjegyzetben fordult elő először a munka. Az általunk támogatott eljárásnál viszont egyértelmű, hogy pl. a mű végére kell lapozni! További nyomós érvünk, hogy nagy munkáiban ugyanezt a módszert alkalmazza *Kosáry Domokos* vagy *Györffy György*, akiket mi történésznek tartunk.)

2. típus (rövidebb közlemények)

A rövidebb cikkeknél az első előfordulásakor kell megadni a teljes bibliográfiai leírást.

A hivatkozás ismétlődése esetén:

a) Az ismételt előfordulásnál megadja a szerző vezetéknevét, keresztnév első betűjét, és kettőspont után i. m.-et ír. Ezt alkalmazni csak egyértelmű helyzetben (ha pl. a szerzőtől nincs más idézett mű) lehet.

Pl.: 1 *Kosáry Domokos: Bevezetés Magyarország történetének forrásaiba és irodalmába. I. köt. 1. Általános rész I-II. Bp., 1970.*

...

23 *Kosáry D.*: i. m. 456. p.

b) az első előfordulásnál a teljes bibliográfiai leírás után meg kell adni, hogy a szerző hogyan fog ezután hivatkozni a dokumentumra (a továbbiakban „első adatelem, kiadási év”). Ezt célszerű alkalmazni, ha egy szerzőtől több munkát is idézünk:

Pl.: *Kosáry Domokos: Bevezetés Magyarország történetének forrásaiba és irodalmába. I. köt. 1. Általános rész I-II. Bp., 1970.* (a továbbiakban *Kosáry*, 1970.)

LEVÉLTÁRI JELZET

Mivel a *Fons* cikkeinek nagy része levéltári források feldolgozásán alapul, nem tekinthetünk el a levéltári jelzetekre hivatkozás egységesítésétől sem. Nem elegendő a felhasznált dokumentum csomó vagy dobozszinten megadott pontos jelzete, szükséges megadni a fond címét is. A szöveges cím mélységéhez és formai szempontjaihoz jó alapot biztosít: *Kosáry Domokos: Bevezetés Magyarország történetének forrásaiba és irodalmába. I. köt. 1. Általános rész I-II. Bp., 1970., illetve az egyes repertóriumok.*

Például ha arra a dokumentumra hivatkozunk, amely a Magyar Országos Levéltárban a jezsuita rend rendházainak iratai között található, akkor nem elegendő a jegyzetben azt írni, hogy: MOL E 152, hanem fel kell oldani az iratcsoport rövidítését is:

Pl.: MOL E 152 Magyar kincstári levéltárak, Magyar Kamara Archívuma.
Acta Jesuitica.

A levéltár nevének rövidítése, a szekció betűje és a fond száma után nem teszünk sem vesszőt, sem pontot (l. ehhez a levéltári repertóriumokat is).

A levéltárakra és a fondokra is többször hivatkozhatunk, ilyen esetben az első előfordulás alkalmával zárójelben = jellel megadjuk a további rövidítést, a fondoknál a fondszámmal és címmel:

Pl.:
Magyar Országos Levéltár (= MOL) E 152 Magyar kincstári levéltárak, Magyar Kamara Archívuma. Acta Jesuitica. (= E 152 Acta Jesuitica.)

Budapest Főváros Levéltára (= BFL) VII-12-a A Budapesti központi királyi járásbíróság iratai. Elnöki iratok. (= VII-12-a Elnöki ir.)

Veszprém Megyei Levéltár (= VML) IV-1-a Veszprém Vármegye Nemesi Közgyűlésének iratai. Köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvek. (= IV-12-a Közgy. jkv.)

Az Egri Érsekség Levéltára (= EÉL) Gazdasági Levéltár. I. Acta Jurium. Liber 5. Fundatio seminarii Agriensis. (= Fundatio sem. Agr.)

A *Fons* szerzőit kérjük, hogy kéziratuk jegyzeteinek elkészítésénél a jelen összefoglalónkban rögzített szempontok szerint dolgozzanak.

A Szerkesztőség